

POLINKIS REFORMUOTI

Pirmas pažiūras į meną rašytojas suformulavo *Kuprelyje*. Kūrėjas – svetimos sielos žinovas, kuriam išsipasakojus, palengvėja. „Niekam da aš nepasakojau savo gyvenimo paslapčių, savo perkentėtų skausmų. Tau pirmam. Gal pasidarys kiek lengvėliau, kad tu mane išgirsi, atjausi nors truputį. Per daug jau mane vieną ta uola slegia, per daug kamuoja – vargina“. Žmogus trokšta įsiamžinti darbais, taip pat individualia, kiekvienam rodosi nepakartojama egzistencija, todėl menas visada gyvuos.

– Tu gi kada nors mano gyvenimą aprašysi Parodysi, kaip aš gyvenau, savo kuprų prislėgtas. <...> Aprašyčiau aš pats, bet nedirštu. Sarmatijuos kišti žmonėms į akis savo gyvenimą. Jiems reikia, kad būtų labai baisu, bjauru, šlykštu, arba neišpasakytai gražu. Reikia, vadinasi, arba išbaisinti, arba išgražinti, kitaip nieko nesupras ir nenorės suprasti. Aš taip nemokėsiu. O tu, kaip nori, gali padaryti. Tau vargo didelio nebus... Gerai? Atliksi mano prašymą?

– Ge–era–i, – pratęšiau, lyg da galvodamas, ką jam į tai atsakyti. Paskum net nustebau, kad jau mano pasakyta gerai.

– Nenoriu, mat, ir aš eiti iš šito pasaulio, nepalikęs jame savo pėdsakų. Noriu, kad ir apie mane žinotų, ir mane kas minėtų, su manim džiaugtųsi ir liūdėtų... Taip, taip, mano broleli. Be galo baisu iš pasaulio išnykti, nič nieko jame nepalikus! Nič – nieko nepadarius! („K“, 124–125)

Įsiamžinimas mene, ne taip svarbu, savo ar kito kurtame, guodžia – motyvas Šeinius daugmaž kartojamas, pakeliui grybštelėjus visuomenei už prastą skonį (*Jiems reikia*). Įdomu, kad perredaguotame 1932 metų romano variante pagrindinis veikėjas nebesideklaruoja galįs pats save aprašyti, jei tik žinotų vidurį tarp jam vienodai nepriimtinių antinatūralumų (bjaurinimo – gražinimo), o tas, kuriam išsipasakoja, nebeįpareigojamas kūrybai („Atliksi mano prašymą?“). Atvirkščiai, rodomas kaip ne itin suprantąs kitą. „Man, jaunam, ta baimė dar buvo nesuprantama, svetima“. Prozininkas perredagavo veikalą pagal iš esmės pakitusią estetiką: nuo ko teisingesnio atspindžio į fantastiką. „Tau vis įdomu“, – teigia kūrėjo smalsavimą pirmojo varianto Kuprelis, prisipažįstantis, kad mėgsta būti stebimas. „Turbūt be galo malonu svetimoje sieloje knisties, ieškoti joje naujų vis neregėtų brangenybių?“ Pasidžiaugia menininku ir savaip, pagal sau vienam žinomą planą konstruojančiu:

[...] tveria naujus žmones, naują gyvybę. Valdo tą pasaulį, kaip nori, daro su juomi, kas tinkama. Maži dievukai. Tikrai maži dievai. Jie arčiausiai ir į patį Dievą stovi, turi nuo Jo dalelę Jo tverybės („K“, 177).

Savo pirmais estetiniais pasisakymais rašytojas tebedoravo realizmą, tačiau, veikiamas vis stiprėjančių poaušrininkiškos kartos šūkių perorientuoti Lietuvos meną nuo Rusijos įtakos (realizmo) į Vakarų Europos (mistiką ir simbolizmą), noromis nenoromis lygiavosi į kūrėjus iš didžiosios raidės – žemės dievus, perredaguotame *Kuprelyje* įteisindamas abstrakciją bei antirealumą:

Jau kelintą kartą, įsiklausęs Kuprelio, giliai susimąstau.

Man kyla įvairių klausimų ir iškyla naujos problemos.

Kuprelis vis daugiau mane stebina. Ne tik kuo jis pasakoja, bet ir pasakojimo būdu, jo intensingumu ir ritmingai kintančiu sklandžiu stiliumi.

Kuprelis atrodo man tikras menininkas. Aš jaučiu, ką jis pasakoja, yra tikra, teisinga, bet visu pasakojimo būdu jis iškelia tikrovę aukštesnėn plotmėn, jis kuria iš jos savistovius meno vaizdus. Jie perdeginti, bet neperdegę sielos kaitroje – juose girdimas šilto kraujo tukšėjimas. Gyvas, jautrus. <...> Kūryba tai kova. Patvariai kovai reikia ritmo, laimėjimui – vilties. O ritmas ir viltis – gal du visos gyvybės komponentai (I,125).

Atkreiptinas dėmesys, kad naujoje redakcijoje jau ne veikėjas vertina menininką, o atvirkščiai, autoriui

turbūt suabejojus, ar ne per daug Kuprelis apie viską išmano. Galėjo neperkomponuoti: vargoninkas ir malūninkas pakaitomis neįtikina kaip savarankiška būtybė apskritai. Autoriaus ruporas, ir tiek.

Nežinoma, kada Šeinius atsiribojo nuo realizmo kaip atgyvenos. Manytina, užbaigdamas *Kuprelį* – 1911 metų pabaigoje – 1912 pradžioje, nes metraštyje-almanache „Švyturys“ „su kalendorium 1913 m.“ išspausdintas straipsnis *Adomas Varnas – Rikkers. Siluetas* – jau herbačiauskiško-kymantaitiško tipo entuziazmas įkvėptam iš aukščiau menui: „Dailė – tai skundas, malda ir džiaugsmo daina. Dailė – tai gyvybės troškimas ir pati gyvybė“, – straipsnio pradžia. Kai žmogui liūdna ir nebesimato kelio į priekį, jis trokšta šviesos. „Va bliksterėjo. [...] Taip gera. [...] Plaukia tuomet žmogus prie saulės, skęsta laumės juostos spinduliuose. [...] Tačiau ne kiekvieno žmogaus siela moka pasikelti, ne kiekvieno tokie smarkūs–galingi sparnai. Daugybė vien pažemiu slankioja ir aplaužytais sparnais paviršių dirvų brūžuoja. [...] Rodos jiems vis tasia: ar diena, ar naktis, ar audra žemę skalauna, ar skaisti saulė ją savo bangose liūliuoja. [...] Bet ateina žmonės, reti, nesulaukiami, netikėti. Sukuria jie laužą ant tos dirvos ir geležinius vergijos pančius sutirpina. Pamatoma tada, jog gražus pasaulis, ir akį vilioja jo slėpiniai. [...] Daug aštraus sopulio jų sieloj, tai visos žemės sopulys, tačiau viltis galinga“. Jaunas menininkas jau šimtu procentų persiėmęs „vertybių pervertinimo“ laikotarpio centrine idėja: vienoje pusėje – antžmogis, drąsus ir išmintingas, kitoje – minia, klusni jai kelią rodančiam. Vargu ar Šeinius įsivaizdavo save žmonijos vedliu, nors, žinant 1909 metų dienoraštį („Man yra paženklintas didis Darbas“), galėjo. Varno asmenybės, paveikslų analizė balansuoja, kaip iš dalies ir svarstymai apie kūrybą *Kuprelyje*, tarp traukos paprastumui ir svačiojimų apie pusdievį:

Adomas Varnas-Rikkers suliejo savo dvasią su gamta. Jo dvasia tai pati gamta, atvaizduota ant drobės. <...> Ji tenai tokia gera ir švelni, taip maloniai spindi nuo kiekvieno brūkšnelio, iš mažiausios kertelės. <...> Iš Varno paveikslų, iš jo gamtos matytis *žmogaus* veidas. Neapsakytai aiškios ir galingos tame veide mintys, ūpas gilus, turiningas. <...> Varno paveikslai tarytum kartu ir sako, kad *nėr dabar žmogaus*, dabar vien augmenijos pasaulis, bet ateis tas žmogus, bus jis. Ateis da ne tuoj, už daugelio amžių. Ateis iš anapus didžiųjų kalnų, tamsiųjų – neįžengiamų girių. Bus tas žmogus tobulas, siela gyvens ir grožėje tvers savo gyvenimą. Niekas negalės jo įveikti, jis viską valdysiąs. Tils prieš jo garbę audros perkūnai, žaibas blykš. Žalčiai ir gyvatės išnyks, išsislapstys.

Pasirodo, madingoms iliuzijoms nereikia preteksto; matai Varną, kalbi apie antžmogį. Straipsnyje patį Šeinių, menininką, teatskleidžia mintis apie simbolinę saviraišką:

Savo portretuose Varnas labiau *pats* apsireiškia negu gamtos vaizduose. Jis portretams ėmė tik modelius, o piešė save, savo sielą. Todėl portretų, karmo objektyvių, kurie pilnai atvaizdintų modelį, pas jį *nėra*. Jam buvo reikalingi vien simboliai ir tais simboliais jis atidengė savo dvasią...

Apysakoje *Bangos siaučia* vienu iš svarbių veikėjų nupieštas rašytojas Audvidis, beveik neabejotina, autoriaus antrininkas. Beviltiškai jį įsimylėjusiai dvarininkaitėi (Onai Vairavičiukei) deklaruojąs savo bendražmogiškumą („jis, kaip ir kiti žmonės, eina pasilinksminimosna ir dar labiau jais gali pasigėrėti negu visi. [...] Minčių esti įvairių. [...] Jeigu jos aukštai pakyla, tai kitą kartą net žemiau puola“), sykiu individualumą. „Jis kitaip supranta visą gyvenimą; prie ko dar niekas nepriėjo, tai numano. Per tat jis nekenčiamas. [...] Gerbia tiktai jo veikalus, myli jo mintis, jo sutvertą pasaulį, tačiau jį patį retai dar kas. Niekas tiesiog. [...] Ji galima mylėti, kolei jo nepažįsti, o pažinus tuojau atsižadėsi. Iš karto jis pasirodys svetimas“. Kuriamas nesuprasto ir nelaimingo dėl to, kad ne toks kaip visi, žodžiu, genijaus vaizdas. Tarp kitko, ir terminą pavartoja, bet jau kaip priešinimąsi aplinkybėms. „Jam tik, regis, suktis ir virti, grumtis su pasaulio priešininku! [...] Tai groja genijus muzikas. Jo akordai: laimė ir vargas... Pasaulio daina, harmonijos kupina. O epilogas josios kaip rudenies saulėleidis“.

Apysakoje vaizduojama meilė, todėl, natūralu, jos fone veikėjas neprasčiausias. Norįs pamilti ir

negalys. Ganėtina neaišku, ar kad kartą nelaimingai mylėjo („daug ji sukrėtė ir pirmoji meilė, bloguoju pasibaigusi. Manė, jog iš tos nelaimės tai jau neištruksiąs“), ar kad ieško sau lygios – antgamtinės:

– Ak nieko aš nemyliu!.. Deltog kaip būtų gerai, – vėl skęsta jisai savo mintyse. – Noriu, kad pavergtų mane ta meilė, o ji neateina, nesiartina prie manęs... Kas tave atėmė?! <...> Kartais įsimylėdavo, bet vienai dienai, dviem. Rodos, ateidavo meilė, nusišypsodavo ir išnykdavo, kaip atėjusi. Ir iš kur ji ateidavo ir kur vėl dingdavo? Ne iš sielos. Ir ne sielon grįžo. Kitur jos takas.

– O gal ta, tikroji, tik kartą buvo atėjusi? Ir mirė sužeista? Gal... (I, 289).

Pagrindinės, meilės, emocijos neapibrėžtumas, bangavimas pagal laiką ir vietą – kūrinio impresionizmas, ne veltui autoriaus, pašiepiančio realizmo gynėjus (Sprungų), įvardintas kaip tariama neigiamybė. „Per tą netikusį impresionizmą nesimato nei mūsų gyvenimo pažinties, nei jo idėjų, nei kokios nors tiesos. Viskas melas, frazeologija“. Simbolizmas ir impresionizmas – mažai bendro tarpusavyje turinčios, viena kitą net neigiančios kryptys. Teoriškai. Šeiniui jos – kuo didesnis atidumas sau ir aplinkai bei toks pat apioriškų normatyvų nepaisymas:

Žmonės gi jausmo, intucijos, su ugnimi krūtinėj nemokina nieko. Jie rodo, ką jaučia, pasako, ką pašnabžda – sužavi slėpiningas miško šlamesys tylų vakarą, ką šūkterėja į ausį prilėkusi marių banga į akmeninį kraštą. [...] Tveria vis nauja, vis kitokia. Ir tiesia amžinan gyveniman kelią, kviečia saulę pasiekti. Jiems nebaisi mirtis – jie tveria. [...] Dailininkas, darydamas savo savitą darbą, mažiausiai turi daboti, kaip tinka kitiems ir ką jie mano. [...] Dailės srityje, o ji nepaliečia visuomenės sugyvenimo santykių, negali būti jokių imperatyvių reikalavimų¹.

Rašytojas, kaip ir kiti bendraamžiai (Herbačiauskas, Kymantaitė–Čiurlionienė, iš dalies Kazys Puida, Šatrijos Ragana), kiek šauksmingai kovojo prieš įsivaizdavimą, kad turį rašyti taip, ne kitaip. Tiesa, paprastumo, suprantamumo reikalavimas, „Varpo“ idėja tiks, skraidė ore, bet nebuvo apibrėžčiau formuluotas. Antipozityvistai antirealistai tiesiog įsipareigojo sau ir laikui neigti praeities stilių urmu, nesirūpindami, ką jam priešpastatys. Kaip norės, taip atseit ir bus. Žinojo viena: tai bus menas elitui, daugiaprasmiškas bei iškilmingas:

Tiesa, visuomenė linkus reikalauti, kad viskas būtų sulig jos apėrcijos, kad viską ji galėtų suprasti lengvai, be jokio vargo. Ir prieš tuos, kurie jos norams ir polinkiams neatitinka, ji kelia reakciją, nenori jų priimti. Tame tai apsirėškia trukdantis visuomenės konservatyvumas. Visuomenė turi eiti prie savo geresniųjų sūnų, o ne jie prie jos leisti. Tuomet tik ji ir pati kils, kai sieks aukščiau pakilusiųjų².

Aiškiau nė nepasakysi: adoruodamas menininką – „geresnįjį sūnų“, skaitytojas turi nuolankiai priimti visa, kas jam pateikiama; ne kritikuoti, o tik dėkoti, kad iš viso tobulinamas. Beveik visi meno sąjūdžiai – ateinančių kartų išpuoliai prieš nueinančias, nesusimąstant, kad norai – ne galimybės. Šeinius, jaunas ir energingas, tarsi pačios gamtos buvo sutvertas aukštinti meną kaip vertybių vertybę. Net stebina, kad nekeitė pradinės pozicijos per visą kūrejo gyvenimą:

Menas geriausiai tarnauja tautai, religijai ir žmogui, kai jis laisvas. [...] Menas, tai ritminga kova, žodžio ir medžiagos pavertimas gyvybės energija. Ta energija patveria ir laiko bėgį ir medžiagos inertišką palinkimą sustoti, nurimti Menas yra pačios gyvybės pradmuo, jos nenuilstama pastanga amžinybėn įsigyventi. Tai tęsimas čia, žemėje, Dievo darbo toliau³.

Menas tai žmogaus šventadienis, – trindamas delnu kaktą pasakoja p. Šeinius. – Tai šventadienis, kad žmogus nors ir trumpam

¹ I. Šeinius. *Duonelaitis*, in „Pirmasai baras“, V. 1915, p. 182–183.

² Ten pat, p. 183.

³ *Mūsų literatūros linkmės*, in „Naujoji romuva“, 1932, nr. 16 (balandžio 17), p. 369.

pamirštų kasdieninius reikalus. Tas šventadienis reikalingas, nes žmogus pajaučia, kad jis turi aukštesnių tikslų, kad yra kažkam reikalingas. [...] Menas yra neapčiuopiamas. Net publicistas, rašydamas atsišaukimą, gali padaryti jį menišku kūrinium. Tai priklauso nuo to, kaip jis skaitytoją veikia, kokias emocijas jame sukelia. Juk pats menas yra vaizdų ir emocijų harmonija⁴.

„Harmonija“ – taip, bet kaip išgaunama? Atrodo, Šeinius neabejojo, kad visa, kas genijaus – šedevras. Tuo pačiu ir jo. „Pirmiausia, – Bronys Raila, vertinęs *Diplomatius*, – pataikaudamas kūrėjui, ėmiau paeiliumi minėti visas gražiausias kūrinio puses ir teigiamiausias įspūdžius. Jo kietas, kiek raukšlėtas ir visuomet tokios geltonai šviesios, „blondiniškos“ spalvos veidas staiga pasikeitė, lyg paraudo ir apsidengė šilta, malonia šypsena. [...] O po to ėmiau skambinti kitais akordais. [...] Šeinius per visą ilgiausią mano monologą nė trupinėliu nepakeitė savo švelnios ir malonios šypsenos, nei žodžiu, nei gestu neparodė jokio nerimo ar nepasitenkinimo. [...] Jis buvo taip įsitikinęs savo veikalo gerumu, taip tikras dėl kiekvienos scenos, posakio ar žodžio vietos, taip neabejojęs viso jo fantazijoje gimusio žaismo logiškumu ir grožiu, kad jokie kito surandami trūkumai nebegalėjo tų įsitikinimų pakeisti, sukelti abejonių ar įžeisti“⁵.

Sprendžiant iš dienoraščio, Šeinius iš jaunystės labiausia mėgo filosofinę ir mokslinę lektūrą. Ar ir kaip menininkui jam neatrodė, kad svarbiausia ieškoti, o ne žinoma kartoti? „Dvasinė kūryba ne visados skaitosi su fizinėmis, matematinėmis ar socialinėmis normomis, – jau cituotas 1935 metų straipsnis „Kritikai – literatūros priešai“. – Senojo Egipto architektūros padarinių negalima vertinti tuo pat būdu kaip Graikijos ar šių dienų. [...] Niekas menui, grožinei literatūrai, kaip ir tikram gyvenimui, nėra tiek pavojinga, kaip užsistovėjimas viename daikte, apipelėjimas ar užsisamanojimas. Geriau kartais, kad ir ne visai sklandus judėjimas, bet geriau, kai juda, verda, o ne tyliai stovi vietoje ar slenka atopakalin“. Rinkinio *Aš dar kartą grįžtu* įžangoje nurodė ir mokslinį reliatyvizmą kaip galimą pagrindą estetikai. „Einšteinas net fizinėje visatos santvarkoje atrado reliatyvumą, o šių dienų mokslininkai, atskleidę atome elektronus, protonus, galingą užvertą energiją, randa, kad mūsų žvaigždėta visata nėra koks uždaras, sunykimo galan einantis vyksmas. [...] Mūsų dabartinio, bendrinio galvojimo formų pasaulis jau seniai sugriautas, tik kol apsiprasime naujų patyrimų pasaulyje, vėl, be abejo, būsime tolokai atsilikę. Toks jau žemės kurmio likimas“. Pagal imlų mokslui būdą kūrė ir taisykles grožinei kūrybai („Du ir du ne visados sudaro joje keturius, o gali duoti tris, vieną, penkis ar aštuonius“), gana originalias, bent Lietuvoje, teorijas „menas menui“ bendras tik įsitikinimu, kad bus realizuotos genialiai.

Skirtingomis progomis deklaruojęs judėjimą bei keitimąsi kaip būtiną pažangą mene, šio antiutilitarinę, šventadienišką funkciją, rašytojas neužsiminė apie pažiūras, idėjas, tarsi jų nė nebūtų. Galbūt manydamas, kad plačiau visuomenei jos yra jau žinomos, atgimimo pradininkų įdiegtos, todėl ir nėra būtinybės jų kaip rytmetinės maldos mechaniškai kartoti. „Žurnale bendradarbiauti kviečiau, gali sakyti, visus to laiko mūsų rašytojus, bet labiausiai rūpėjo man suspiesti krūvon jaunimas ir jiems duoti pasireikšti, – Liudas Gira, Šeinius bendramintis iki Pirmojo pasaulinio karo, apie „Vaivorykštę“. – Jeigu tada jau būtų buvę keturvėjininkai – ir juos būčiau kvietęs, ir jie būtų galėję tenai rašyti, ir jiems būtų vietos užtekę. Žiūrėjau tik viena, kad rašinių dvasia nebūtų priešinga tautiškumo ir krikščionybės dėsniams. [...] „Vaivorykštės“ ideologijos pirmajam punkte buvo toks neigiantis teigimas, toks nerašytas jokiame statute paragrafas: literatūra, neidama prieš tautiškumą ir krikščionybę, neturinti betgi būti *išimtinai* kurių nors ideologijų skelbėja, kaip ligi tol kad, gali sakyti, buvo. Propagandos, kovos, agitacinės poezijos jau nebegali užtekti. Tautos žadinimas, kėlimas – jei dar ne visai baigtas, tai bent baigiamas, tad ir literatūroje Maironio laikotarpis turi užleisti vietą

⁴ H. B., *Literatūra estetizmo šviesoje. Pusvalandis pas rašytoją p. Jurkūną Šeinių*, in „Naujas žodis“, 1932, nr. 9 (gegužės 31).

naujam”⁶.

Publicistikoje, satyroje, pagaliau prozoje Šeinius pakankamai angažavosi kaip patriotas, demokratas bei liaudininkas, todėl natūralu, nebesikartoję deklarudamas estetines pažiūras. Tarp kitko, iki laiko. Kai „Literatūros lankai“ pasiskelbė gražinsią „beveik totaliai prarastą literatūros, kaip estetišės kūrybos, nepriklausomybę“, Šeinius, jau prieš juos vadintas estetu, pasipiktino pareiškimu kaip išsigalvotu. „Ar nebus tik lankininkų įsijungta traukti kovon prieš vėjo malūnus? Išskyrus komunistinės diktatūros pavergtus kraštus, o taip pat Franko ir Perono vienan ragan riečiamus žmogaus veiklos plotus, niekur niekas nei literatūros, nei kitokio meno laisvei rimtai negresia. [...] Niekas rimtai negresė meno laisvei ir Lietuvoje, nei krikščionių demokratų, nei tautininkų režimo metais”⁷. Įskaudino rašytoją, gal ne tiek menininką, kiek politiką, ir lankininkų atsiribojimas nuo aktyvios kovos prieš sovietus:

[...] žinodami savo krašto, savo Lietuvos nepakeliamą kruviną padėtį, nugara nusisuka, demonstratyviai skelbia savo neutralumą. Ar ieško nepriklausomybės nuo Lietuvos. Taip, ne kiekvienam lengva ryškiais, nedylančiais bruožais pavaizduoti šių dienų šeriuotą Dzingis Kaną ir jo siautėjimą, gal daug kam lengviau dainuoti „Apie laimę, kad be reikalo gimiau“ ar „Aš nevedu tautos“, gerai, dainuok, džiaukis, niekas nekliudo. Bet picassiškai nesiskeriačiok, nesišaipyk iš tautos kruvino reikalo. Ir iš tų, kurie jį gina. Gal kada ir suklypdami, nesklendžiai, o gal kada ir ne visai nuoširdžiai. Bet juk ir tavo neutrali daina ne visados vykus. Kartais išeina ji kaip kisielius, o kartais kaip košeliena. Tokios nelaimės ištinka bet ką, kas ramiai vietoje netupi ar nuolatos prie alaus kaušo nesnaudžia.

Rašytojo duota suprasti, kad ieškojimai mene geriau nei sąstingis, bet turį tarnauti laikui ir vietai.

Taip, išsikristalizavę, iš gryno krikštolinio grožio ir harmonijos formos išsilieję meno kūriniai pergyvena individą, net pačias jas sukūrusias tautas. Lyg būtų pasidarę daiktai sau, įgavę amžinybės pastovumą. Bet kaip jokie meno kūriniai negalėjo atsirasti be žmogaus, vargiai – jei kas ir išliks – turės kokios vertės ir žmogui kada išnykus nuo žemės paviršiaus. Nepriklausomas menas, kaip daiktas sau, daros be žmogaus menkas, bejėgis daiktas⁸.

Ne naujos idėjos, o nauja, pritaikyta kitėjančiai pasaulio sampratai forma – Šeinius modernumas. Ryškiausias kūrybinio kelio pradžioje, kada Šeinius buvo veikiamas rusų simbolistų ir Jaunosios Lenkijos sąjūdžio per literatūrinį almanachą „Gabija“, Juozapo Albino Herbačiausko išleistą 1907 metais Krokuvoje. Kaip ir minimo almanacho autoriai: Kazys Žegota (Puida), Sofija Kymantaitė, Moriturus (Vaclovas Biržiška), Miglotas (Mykolas Biržiška), žinoma, pats Herbačiauskas, rašė iškilmingais, šiandien sunkiai perprantamais vaizdais bei įvaizdžiais („Tamsu. Pats Vidunaktis. Baisus šaltis spaudžia, spirgina. [...] Vakaruose, apglėbęs didelę, plačią girią, niūkso juodas, baisus debesis. [...] Rytuose pro tankius rūkus, virš aukšto – aukšto kalno matyt spingsi – mirga maža žvaigždutė. [...] Iš tarpu tamsos išlenda, išeina žingsnis už žingsnio didelis, susilenkęs šešėlis – senelis“). Tai buvo mada, sykiu būtinybė. Nuslopinus demokratinę 1905 metų revoliuciją, jauni pažangūs menininkai virė iš nuoskaudos prieš fizinę galybę – carizmą. Tuo labiau imperijos pakraščiu, kur tautinės problemos gožė socialines. Prisibijant politinių represijų bei apgaudinėjant cenzūrą, susikurta vadinamoji ezopinė kalba – prasmės skandinimas miglotuose, galimuose kaip nori aiškintis posakiuose, kuo neapibrėžtesniuose, tuo, manytina, geresniuose. Apie jokus charakterius, intrigas, kulminacijas nė negalvota. Svarbiausia – intonuoti, bet nerimuojant ir griežtai nesilaikant pradžios ritmo. Nei lyrika,

---

⁵ B. Raila, *Laumių juosta. Akimirksnių kronikos*, 1966, Londonas, p. 118–119.

⁶ *Mūsų literatūros Vaivorykštei 20 metų, Pasikalbėjimas su pirmojo mūsų literatūros žurnalo „Vaivorykštė“ red. Liudu Gira Bern. Brazdžionio*, in „Naujoji romuva“, 1933, nr. 138/9 p. 680–681.

⁷ I. Šeinius, *Žmogus, menas ir nauda*, in „Dirva“, 1953, rugsėjo 24.

⁸ Ten pat.

nei epas, kažkas panašaus į aukštesnių klasių moksleivių rašinius duotąja, dažniausia, superpatriotine tema. Įsitvirtinusi beveik visoje amžiaus pradžios periodikoje, ypatingai literatūrinėje („Aušrinėje“, „Vaivorykštėje“, „Pirmajame bare“), lyrika, proza pastebimai sunyko paskelbus Lietuvos nepriklausomybę; nebebuvo reikalo maištauti ir nepritarimą valdžiai dangstyti tariamai nekaltomis gamtinėmis alegorijomis. Šeinius su jam būdinga energija puolęs į simbolinius visuomeninius, mažiau, asmeninius motyvais, jau antraisiais debiuto metais jiems gerokai atvėso, persiimdamas Lietuvoje ne itin nauja (Šatrijos Ragana, Biliūnas, iš dalies Krėvė, Vienuolis), bet lyg atsparesne laikui tiesioginio išsakyto estetika. Kalbu, veikiu, mąstau, vadinasi, įtinku ne kaip tipas, o individas, kiekvienas įsivaizduojame, nesikartojantis ir nepakartojamas. Šeinius su savo *Kupreliu, Bangos siaučia*, ypatingai *Mėnesiena, Vasaros vaišėmis* įsibrovė į lietuvių prozą kaip stambiausias joje psichologas iki Pirmojo pasaulinio karo. Esu toks, koks esu, peikite ar gėrėkitės, bet savęs nekeisiu, kad įtikčiau daugumai. Išdidūs rašytojo pareiškimai apie dailininką, darantį savo darbą tarsi sau, ir buvo, atrodo, sugestijuoti drąsos pasirodyti visuomenei pačiu savimi – individu, išskirtinai susidomėjusiu vien meile. Nėra kito lietuvių prozininko taip atvirai save, ne itin laimingą, tyrinėjusio. Kūrė veikėjų gyvenimus iš kontrastų ir netikėtumų, dažnesnių tikrovėje nei dėsningumai, todėl šiltus ir gyvus, o ne kiek suidealintus kaip Šatrijos Raganos *Viktutėje* ar *Sename dvare*.

Jeigu modernizmas – posūkis nuo įsipareigojimų kolektyvui į teisę sau, Šeinius jį reprezentuoja šimtu procentų. Tiesa, su išlygomis kūrinių pabaigose, kuriose asmenines nelaimes ir vos pakeliamus nusivylimus veikėjai žada išbraukti iš ateities kaip nė nebuvusius („Ne, jau nebemylėsiu daugiau. Niekومت, amžinai!“) Tačiau ryžtas lieka tuščiu, kol deklaruojamas, ne rodomas. Atsigręžęs į save, Šeinius ne tik praturtino lietuvių prozą subtiliais, iki tol daugiau rudimentiniais motyvais, bet ir iliustravo nekasdienišką, bet mene dažnoką atvejį: talentas priklauso ne tiek nuo norų, kiek temos, stilistikos plačiąja žodžio prasme. Eikvojęs, manytina, nemažai energijos šiandien tik prisivertus skaitomiems simboliškiems, išžėstiems bei daugiažodžiams, tiksliai neiššifruojamiems kūriniams, rašytojas, atrodo, turėjo įsikibęs laikytis *Kuprelio–Vasaros vaišių* stilistikos, paprastos ir jaukios, greta pabrėžtino natūralumo dvasingos. Bet ne: taip įsikalbėjo būtinybę būti nepaprastas ir sudėtingas, genijus iš didžiosios raidės, kad nepaisė sveikos nuovokos: sugebės norus realizuoti adekvačiai galimybėms? Gyvenimas Švedijoje nuo 1916 metų pradžios, manytina, irgi skatino reformuoti save pagal tuo laiku viena kitą be atvangos keitusias naujoves. Išleidęs 1918 metais švedų kalba lyrikos proza rinkinį *Naktis ir saulė*, dublį pačių ankstyvųjų apsakymų, ilgai nieko nerašė, bene apgalvodamas naują stilistiką: šifrų ir užuominų, bet ne lyriškai neapibrėžtų, o pabrėžtinai realistinių.

„Aš dabar tik stebiuos ir vis daugiau pradėdau stebėtis, – Jurgio Savickio 1922.08.28 laiškas Šeiniui, – iš kur tiek drąsos, gerumo ir ištvermės ėmei per tą žiemą ir vasarą įsiskaitinėti po kelis syk į novelas. Tikrai dairaus dabar, stebiu ir stebiuos, tiek laiko paaukota ir tiek draugingumo parodyta“⁹. Ir 1922.10.13 laiškas, atrodo, apie ką tik išleistus *Šventadienio sonetus*: „Taigi perskaitęs Tavo paraginimą atsiųsti Tau dar vieną egzempliorį, hiperbolingai galvojant, prisiminiau aną mėlynąją knygą [„Šventųjų gyvenimus“]. Kokie čia stebuklai duoda Tau kantrybės dar kartą perskaityti mano knygą. Kad tu ją pažįsti – tat aš šventai tikiu. Jei man jinai jau daėdė. Kalbant atvirai – didžiai nepatenkina“¹⁰. Ar dirbę 1919–1921 metais Lietuvos atstovybėje Kopenhagoje bendrai nesugalvojo naujos – pusiau futuristinės – pusiau ekspresionistinės stilistikos? „Jurgis Savickis nėra koks menkas rašytojas, – recenzavo Šeinius antrą bendradarbio knygą. – Tai žmogus ne vien paviršutiniškai vakarų, ypatingai skandinavų, ir dar arčiau danų kultūros. Jis ta, daug kuo lietuvių sielai gimininga kultūra yra giliai ir natūraliai persiėmęs. Jo vaizdų būdo derinimas, jo pasakojimo lyg nesuinteresuotas ramumas, jo švelnus ir draugingai aitrus ironingas

⁹ J. Savickis, Raštai, – Vilnius, t. 5, 1998, p. 88.

¹⁰ Ten pat, p. 97.

jumoras yra drauge ir daniškas ir grynai ariogališkas lietuviškas. [...] Jis šaržuoja¹¹. Tikrai šaržuoja, nepasakė tik, kad apsimesdamas besigėrinčiu menkystomis. Kai ką paėmęs iš Savickio, Šeinius visgi orientavosi, kaip pats ne sykį teigė, į žaidimus dėl jų pačių. Būdamas kerštingos prigimties, į pasišaipymus iš asmeninių ir politinių priešų, bet tokius maskuotus, kad tik žinančiajam rašytojo biografiją ryškėja vienas kitas konkretumas. Galvosūkių proza – vėlyvieji Šeinius kūriniai, ypatingai rinkinio *Vyskupas ir velnias*. Meniški ar ne, sunku spręsti, nes visos rašytojo pastangos nukreiptos į kuo didesnius savęs, pykstančio, geliančio, moralizuojančio, užšifravimus, skaitytojui paliekant spėliones: ką norėjo pasakyti, ką pasakė. Nebent vėlyvuosius Šeinius galima lyginti su apytikriai to paties laiko Jurgio Savickio, pavyzdžiui, apysakaite *Mano geriausias draugas*. Deja, ne pirmojo naudai. Sunkus, aprašomasis rinkinio *Vyskupas ir velnias* sakinytis įmantriausias aporiškas konstrukcijas prastina. Be to, rinkinio pasakojimai užuominų stiliui per ilgi ir iš vidaus nedisciplinuoti. Prozininkas per daug apie viską iš eilės bei smulkmeniškai pasakoja, nepalikdamas skaitytojui progų apmąstyti eigą.

Ar gerai darė, kad susigundė reformuoti iš principo nejudriausią žodinio meno rūšį – apysaką, apsakymą? Gal ir gerai. Bent žinosime, kuo baigiasi savivalės mene.

Janina Žėkaitė, *Ignas Šeinius*, Monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999, p. 377–390.

---

¹¹ I. Šeinius, *Žemai ir aukštai „Ties aukštu sostu“*, in „Lietuvos žinios“, 1928, spalio 23.